
La ciutat multiplicada: polítiques urbanes i condicions de centralitat a la metròpoli postindustrial

Francesc M. Muñoz

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: L'article presenta de forma resumida els principals trets de l'estructura difusa del territori, característica de la ciutat postindustrial i planteja un seguit de problemàtiques que hi estan associades. A continuació es proposa la hipòtesi d'una desconexió entre les polítiques urbanes i aquests nous escenaris territorials, a partir de dos exemples concrets: en primer lloc, l'absència de reflexió i de marc d'actuació que considerin els continguts i els atributs de l'espai públic definit a escala metropolitana. En segon lloc, la manca de polítiques complexes davant la pèrdua d'activitats productives als centres urbans. A partir de tots dos exemples, s'exposa l'aparent paradoxa que és, precisament, a partir d'una lectura contextual dels mecanismes de producció del territori difús que es poden aconseguir més graus de centralitat per a les ciutats.

---

1. Introducció: la ciutat multiplicada

«To drive around a city in the 1980's is to encounter a limited range of different types of townscapes, indefinitely repeated. These are, in fact, so different that they seem to bear little or no relationship to one another. There are drab modernist renewal projects, gleaming towers of conspicuous administration, gaudy commercial strips, quiet residential suburbs, the blank boxes and great

parking lots of shopping malls, quaint heritage districts, industrial estates; then there are more modernist housing projects, more suburbs, another commercial strip, another industrial district, another post-modern townscape, another suburb... It seems that modern life is filled with an easy acceptance of repetitive standardised discontinuities.»

Edward Relph, *The modern urban landscape* (1987)

Al llarg de les últimes dècades, s'han produït un seguit de canvis de caire estructural pel que fa als models de producció, amb l'aparició de nous rols de les tecnologies de la informació i comunicació, d'una banda, i la implantació de millores als sistemes i xarxes de transport, de l'altra. Uns processos amb clares traduccions territorials com la pèrdua d'importància de les anomenades *barreres espacials* i la dispersió de produccions, consums i poblacions sobre el territori, les *discontinuitats estandarditzades* de les quals parla Edward Relph.

Aquesta disminució de la *fricció de la distància* ha significat l'aparició de nous espais estratègics o d'oportunitat en perifèries urbanes i metropolitanes. Al mateix temps, també s'ha produït una redefinició de les funcions econòmiques i les potencialitats territorials dels mateixos centres urbans, o, per a ser més exactes, d'alguns territoris de les ciutats centrals integrades en dinàmiques metropolitanes de gran abast.

Una nova articulació metropolitana que, al mateix temps que ha generat processos de desconcentració territorial evidents, ha palesat una reformulació tant de les condicions i els atributs de la centralitat com de les formes espacials que la contenen. Una multiplicitat d'escenaris territorials mostra, avui dia, com les formes de la centralitat no són exclusivament urbanes, o, almenys, no en els termes com fins ara s'havia entès, mentre que l'àmbit territorial i morfològic de la producció i el consum ha deixat de coincidir amb els límits administratius de l'espai més densament urbanitzat. Processos que organitzen una malla metropolitana que, si bé s'implanta sobre el territori de forma desconcentrada, no elimina l'aglomeració, sinó que reformula les seves característiques en noves versions del que interpretem com territori urbà.

Una gran varietat tipològica de territoris mostra, així, l'emergència d'una *ciutat multiplicada*, que sintetitza els canvis d'ordre general abans esmentats i que es defineix a partir de la multiplicació d'espais de residència i consum diferenciats, de qualitats també diferents a les perifèries, de les maneres d'habitar i viure, del tipus d'habitant de la ciutat, de les formes de la mobilitat i dels models d'ús i consum del territori.

Des de la geografia urbana, l'anàlisi d'aquest territori *multiplicat* s'ha plantejat a partir de la constatació de la insuficiència de l'utilatge teòric disponible per a analitzar i explicar la realitat urbana re-

sultant d'aquests processos de canvi estructural. Conceptes com *lloc, paisatge, espai/temps, habitació, residència*, expliquen de forma cada vegada menys satisfactòria, en la definició habitual, tant les actuals morfologies metropolitanes com les noves funcions territorials emergents, de forma que es palesa la necessitat d'una renovació conceptual que, amb un èxit relatiu, s'ha anat desenvolupant durant l'última dècada.

2. Polítiques urbanes a la metròpoli postindustrial

Si el balanç, a hores d'ara, no ha estat del tot positiu no és per una incapacitat de pensar i definir noves aproximacions conceptuals. Seria molt llarga la llista de nous conceptes apareguts en aquest sentit: alguns, com a intents de copsar aquests nous atributs de la centralitat territorial (la *ciutat difusa*, la *perifèria flexible* o *flex-space*, les *edge cities*).¹ D'altres, com a expressions sintètiques dels processos d'ordre general que estan produint aquestes morfologies metropolitanes concretes (la *ciutat global*, la *ciutat sobreexposada*, la *ciutat informacional*, el *territori dels fluxos*),² per citar només alguns exemples.

Però, malgrat aquests esforços per renovar els marcs d'interpretació, els resultats han estat menys engrescadors a l'hora de traspassar el llindar de la producció teòrica i aconseguir instruments eficaços per a la planificació.

Unes mancances que palesen la necessitat de definició tant de nous indicadors, més fidels a les noves situacions urbanes creades, com de polítiques urbanes pensades des de i per a la nova ciutat que s'està configurant actualment. No vol dir això que s'han de construir línies d'actuació que facilitin la consecució definitiva de les tendències en curs sinó, ans al contrari, que siguin capaces d'elaborar un discurs crític vers el model d'estructura metropolitana que resulta de les evolucions esmentades:

— Una *estructura* caracteritzada pels gradients de difusió cada vegada més elevats al territori i per l'exacerbació progressiva de la mobilitat, associada a la reorganització a escala metropolitana dels mercats laborals i residencials.

— Una *morfologia* definida per l'emergència de nous models i formes de posar en valor el territori metropolità, pel que fa a les localitzacions industrials i comercials però, sobretot, residencials.

---

1. INDOVINA (1900), LEHRER (1994), GARREAU (1991).

2. SASSEN (1991), VIRILIO (1986), CASTELLS (1997).

— Un *territori regional* i, en definitiva, un model de ciutat on es concreten un seguit de conseqüències negatives com els consums de sòl indiscriminats o la quasi definitiva aposta pel transport privat com a articulador dels actuals marges de mobilitat, tant obligada com no obligada.

Es configura així una diagnosi territorial que planteja l'aparició de nous problemes i, alhora, la redefinició dels que ja es coneixen a escala metropolitana. Una situació davant la qual la planificació urbana i regional hauria de concretar polítiques en contra d'algunes d'aquestes tendències i dels mecanismes que les estan provocant. Mesures que, ineludiblement, haurien de ser elaborades des d'una *lectura contextual del territori difús*, enfocada no només vers la solució dels nous problemes sinó també vers l'aprofitament de les, també noves, potencialitats que ofereixen uns escenaris territorials que poc tenen a veure amb els de les dècades passades.

I aquí és precisament, on menys esforç de reflexió se ha fet fins ara i, en canvi, la resolució d'alguns dels problemes plantejats rau, en bona part, en la capacitat de fer una lectura de les oportunitats d'acció que la mateixa estructura metropolitana emergent ofereix, en comptes de pretendre retornar a situacions urbanes precedents.

En altres paraules, qualsevol política que intenti aconseguir més grau de *compactació* del territori metropolità, i així contradir les tendències territorials vers la difusió, no pot obviar la realitat difusa que s'ha conformat durant els últims quinze o vint anys. Seria faltà plantejar un retorn a la ciutat concentrada i densa hereva de la revolució industrial, com moltes vegades sembla que es defensa des de la crítica a la insostenibilitat de la ciutat difusa, i, en canvi, seria molt productiu pensar en quins marges de recuperació de centralitat i concentració pot oferir l'actual organització metropolitana difusa, i intentar *utilitzar en una altra direcció els mateixos mecanismes responsables dels nous escenaris*.

Però, per a conseguir això, primer, s'ha de, retrobar un punt efectiu de contacte entre la realitat urbana i metropolitana i els mètodes de la planificació.

A tall d'exemple, plantejaré a continuació dos exemples on es pot observar aquesta desconexió existent entre les tendències territorials i els instruments, conceptuals i metodològics, amb els quals la planificació urbana s'enfronta. Dos exemples que palesen la necessitat i l'oportunitat d'aquesta lectura contextual de la metròpoli difusa per a contradir algunes de les seves tendències negatives.

En primer lloc, vull plantejar com la reflexió sobre l'espai públic a les ciutats centrals obvia la veritable eclosió de noves formes d'ocupació (comercials, lúdiques i residencials) del territori regional. En particular, el desenvolupament important de morfologies residencials de gran impacte territorial a diverses escales, com és el cas de la producció d'habitatge unifamiliar, sobretot de les tipologies d'adossat. Mentre el territori metropolità es fragmenta i especialitza en aquests tipus d'operacions, la discussió teòrica, que hauria de proporcionar elements per a planificar millor aquests entorns, oblida el problema de com *repensar l'espai públic a escala metropolitana*.

Un problema per al qual segurament no són vàlides les fórmules d'intervenció ja consolidades en el treball de disseny urbanístic desenvolupat sobre l'escala dels entorns urbans central; un problema que es plantejarà amb tota intensitat en el futur i que no es pot resoldre sense fer front a la realitat d'una metròpoli amb un grau important de difusió. Això no vol dir una altra cosa que plantejar l'espai públic a partir de nous atributs i continguts, precisament els que les noves situacions urbanes, ben llunyanes de les característiques morfològiques i funcionals de la ciutat del segle XIX, poden oferir. Aquest és encara un camp força obert on l'absència de receptes conegudes representa un veritable repte per a la planificació, el planejament i el disseny urbà.

El segon exemple, al qual dedicaré més atenció, fa referència a la tendència general caracteritzada per la pèrdua d'activitats productives industrials als centres urbans. La resposta, cada vegada més generalitzada des de la planificació urbana, ha estat l'acceptació de la conversió de determinats territoris de la ciutat central en espais per a usos terciaris diversos que han experimentat un buidatge de les seves funcions econòmiques, substituïdes progressivament per unes altres.

Aquesta pèrdua d'activitats econòmiques, relacionada amb processos de relocalització a escala metropolitana, planteja, en el fons, un fet de caire clarament estructural: la progressiva conversió, de moltes maneres i seguint diferents camins, dels centres urbans en llocs de consum i reproducció o, si es vol dir d'una altra manera, la pèrdua creixent del contingut productiu dels centres urbans que, des del naixement de les economies urbanes industrials, s'havien caracteritzat precisament per això, ser els llocs de la producció.

Exemples en àrees portuàries, industrials i centres històrics arreu del món urbà occidental, mostren com ciutats d'escala diferent, amb posicions als rànquings poblacionals i econòmics també diferents, han experimentat processos de redefinició territorial similars orientats vers models de terciarització, de vegades selectiva, de vegades indiscriminada, de l'espai urbà.

Els evidents riscos de buidatge de funcions urbanes, i l'especialització consegüent que en resulten, no sempre han estat enfocats per la política urbana de forma crítica i, en canvi, poden ser afrontats i contradits amb la introducció d'*activitats productives* que comporten un nou valor afegit. Al context urbà actual, farien referència a aquelles que utilitzen intensivament processos de computerització i tecnologies de comunicació però, per a les quals, la ciutat, l'hàbitat urbà, és un element important *com a mitjà de producció*. És a dir, les activitats que utilitzen el medi urbà com un factor més, i molt important, de cara a la producció, a diferència dels sectors financer i de gerència o decisoris, per als quals localitzar-se a la ciutat implica, sobretot, economies de representació en relació amb la gestió empresarial. De forma sistemàtica, podríem considerar aquí un ampli ventall d'activitats d'alt valor afegit organitzat en dos grans grups: les indústries culturals i tot el que seria el sector multimèdia, dos rangs d'activitat en clara expansió a tot el món occidental (Pratt, 1997).

Així, tot el seguit d'activitats integrades dins les diferents branques de la creació i el disseny gràfic, l'edició o la producció i difusió de la cultura, necessiten certs requeriments productius que sempre han estat oferts per a la ciutat: la proximitat a serveis especialitzats, els contactes múltiples entre els diferents especialistes per a millorar el producte i la seva gestió posterior;³ la proximitat immediata a fonts d'informació; l'intercanvi i la comunicació flexible i, sobretot, ràpida de les millores implantades en les fases intermèdies del procés productiu, o la mateixa preferència vers l'hàbitat urbà de la mà d'obra empleada, com passa en sectors com, per exemple, l'edició discogràfica.

Assistim, doncs, a l'aparició de la paradoxa següent: després d'un segle en el qual la indústria ha anat alliberant-se progressivament dels requeriments urbans, els nous sectors industrials, els que produeixen més valor afegit i tenen més atractiu per a les futures inversions, sectors que, mercè als avenços de la tecnologia de la comunicació podrien localitzar-se de forma quasi ubíqua, no ho fan i, en canvi, es concentren en entorns urbans, i, a més, amb predilecció per aquells amb característiques de certa densitat.

Cal fer notar el corollari immediat d'aquesta paradoxa: la mateixa revolució tecnològica que ha possibilitat la dispersió de la producció al territori pot ser utilitzada per part de la planificació urbana

---

3. En paraules de Saskia Sassen, «[...] el que moltes vegades es pensa com, simplement, *comunicació cara a cara* és, en realitat, un procés de producció que requereix inputs múltiples i simultanis [...]» (SASSEN, 1995, p. 783).

---

per a atraure de nou aquesta vessant productiva a la ciutat. És a dir, com ja s'ha destacat en un punt anterior, *els mateixos mecanismes que són en part responsables de l'estructura difusa del territori, poden ser utilitzats per a aconseguir més grau de centralitat i concentració per al territori urbà.*

3. Potencialitats de polítiques afavorides dels centres urbans com a territoris de la producció

Plantejar en aquesta direcció l'activitat als centres urbans, a partir d'una lectura contextual de la metròpoli difusa, permet pensar sobre diverses escales d'actuació i aprofitar un seguit d'oportunitats, ofertes per la mateixa situació emergent:

— En primer lloc, *permet superar el llindar de la producció d'espai de consum cultural o comercial com a únics mitjans de renovació d'activitats als centres urbans.* Hi ha l'oportunitat de dotar de nova capacitat productiva la ciutat, moltes vegades transformada per a acollir activitats purament de consum, orientades a les ja conegudes especialitzacions del turisme comercial, lúdic o cultural.

Per tant, cal plantejar-se que, si bé moltes operacions d'aquest tipus, per exemple en fronts marítims i centres històrics, tenen conseqüències positives directes per a l'hàbitat urbà i poden donar qualitat a la vida urbana, seria necessari obrir el ventall de possibles intervencions en les direccions esmentades abans. Actuacions com les que s'han dut a terme al centre històric de Sabadell, als entorns de la plaça Vella a Terrassa o al nord del Raval, a Barcelona, mostren, efectivament, les bonances d'un urbanisme requalificador, basat en actuacions de millora de l'espai públic i l'oferta comercial i cultural, però, alhora, mostren l'esgotament com a model d'actuació a una escala superior i, sobretot, que tendeix a la generació de més centralitat per a la ciutat.

— En segon lloc, i continuant amb la necessitat de les lectures contextuais defensades en aquest article, *possibilita aprofitar demandes ja existents que comencen a organitzar-se de forma espontània i que podrien ser canalitzades en funció de la creació de sinergies. Algunes de les quals poden clarament derivar en inversions aprofitables per millorar l'espai físic urbà.*

Experiències en altres ciutats europees i nord-americanes mostren aquesta capacitat de regeneració de sectors centrals a partir de la introducció d'aquesta dimensió productiva, sempre que s'implantïn polítiques mínimament complexes. És a dir, actuacions que no

es limitin simplement a atraure aquestes activitats sinó que assegurin la creació de sinergies en altres sectors econòmics locals i derivin, alhora, cap a iniciatives vinculades a la producció d'espai urbà renovat, actuant sobre l'habitatge i sobre l'espai públic. Un bon exemple de política complexa en aquest sentit podria començar a fer-se efectiva a partir de la intervenció en la triple vessant *noves activitats productives / activitat universitària / renovació urbana*, com ho mostren alguns projectes ambiciosos a ciutats com Terrassa.

— Com queda clar, tot això *significa no renunciar a la funció residencial dels centres urbans, que pot resultar clarament afavorida* pel desenvolupament d'unes iniciatives que també poden ajudar a definir una política més eficaç de fixació de població jove als centres urbans, sempre que es prevegin les dificultats de l'accés a l'habitatge a les àrees centrals.

4. Conclusions

Per tot el que s'ha dit als apartats anteriors, un bon enfocament del disseny de polítiques urbanes a la metròpoli postindustrial ha de començar per una lectura alhora integradora i crítica de l'actual situació metropolitana. Tornant als exemples proposats, de la mateixa manera que no tindria sentit pensar a recuperar el contingut productiu de la ciutat a partir de l'estructura industrial que caracteritzà les dècades del fordisme, tampoc no sembla gaire útil encetar la necessària *reflexió sobre l'espai públic a escala metropolitana* a partir de les tipologies espacials de la ciutat antiga o la ciutat industrial, com la plaça, el carrer o el parc, o de nocions convivencials que s'hi associen, com les de comunitat o barri, pertanyents a la cultura urbana pròpia de «l'univers concentracionista» (Piccinato, 1993) de la ciutat del segle XIX.

Encara que pugui semblar paradoxal, els escenaris urbans i metropolitans emergents són els que poden oferir les claus més efectives per a dissenyar marcs d'intervenció que s'ajustin als nous contextos, fins i tot si el que es pretén és contrarestar les mateixes tendències territorials que els han produït.

Bibliografia

- CASTELLS, M. (1997). *La era de la informació: economía, sociedad y cultura*. Vol. 1. *La sociedad red*. Madrid: Alianza Editorial.
- GARREAU, J. (1991). *Edge City*. Nova York: Doubleday.
- INDOVINA, F. (1990). «La città possibile». A: *La città millenio*. Milà: Franco Angeli, p. 11-74.
- LEHRER, U. A. (1994). «Images of the periphery». A: *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol. 12, p. 187-205.
- PICCINATO, G. (1993). *La construcción de la urbanística. Alemania 1871-1914*. la ed. Col. de Urbanismo, 12. Barcelona: Oikos-tau; Roma: Officina Edizione.
- PRATT, Andy C. (1997). «The cultural industries sector: its definition and character in Britain, 1984-91, from secondary sources on employment and trade». *Research Papers in Environment and Spatial Analysis*, núm. 41. LSE, Departament of Geography.
- SASSEN, Saskia (1991). *The global city*. Nova York: Princeton Univ. Press.
- (1995). «When the State encounters a new space economy: the case of information industries». *The American University Journal of International Law and Policy*, vol. 10, p. 2.
- VIRILIO, Paul (1986). «The over-exposed city». *Zone*, 1/2, p. 14-39.

